

Latinovits, a garabonciás

Garabonciás lenne?

Járjunk csak utána ennek a fogalomnak! Mit mond erről a *Magyar szókincstár*? Ördögös, bolondos, kötekedő. Egyenként cáfolni tudnám mindegyik definíciót, de sejtem, hogy miért jut eszébe bárkinek is e három fogalom bármelyike Latinovits Zoltánnal kapcsolatban.

Ördögös volt, mert játszott – nem is akárhogyan – ördögi figurákat. Ivant, a Karamazov fiút, Cipolla lovagot a Thomas Mann-mű alapján készült egyfelvonásosban, Varró őrnagyot Örkénynél és *Az ötödik pecsét* gyűlöletes nyilas tisztjét Fábri Zoltán filmjében. Törőcsik Mari mondta róla egy meg nem jelent interjúban, hogy még a hősi szerepeiben is ott lappangott a játéka mélyén valamilyen rejtett negatív vonás.

Kötekedett, ha ki kellett állnia színészi hitvallása érdekében. Tegyük hozzá, mindig jó oka volt rá.

Bolondos lett volna? Az volt, ha csak úgy tudta a rábízott szerepet megformálni. Az volt, ha csak ezzel az eszközzel tudta érvényesíteni szakmai vágyait.

...Fel kell mutatni azt a sorsát formáló erőteret.

Róla írni ma úgy érdemes, ha valami újat mondunk az utókornak. Fel kell mutatni azt a sorsát formáló erőteret, amelyet a kádári-aczéli művészeti irányítás és a zseniális őstehetség alkati sebezhetősége között feszülő éles ellentét hozott létre, és darálta be őt élete és tehetsége csúcsán a nem-létbe.

Színház, film, versmondás, rendezés, írás.

Tartsunk sorrendet. Mi lehetett számára a legfontosabb szakmai terület? Elsőként és jelesül: csakis a színház. A magyar vidék. Debrecen, Miskolc, Kecskemét, Veszprém – a meghódított városok. Szent István körút, Paulay Ede utca, Városliget, Nagymező utca. Vígszínház, Körszínház, Thália, Fővárosi Operett. Rómeóból hirtelen Cipolla válik, Savonarolából Ványa bácsi lesz. Kutyavilág a színeszetre, s kutyaként a színpadon. Jönnek a szerepek – futószalagon. Többségében a lélek púpjait hordozó alakokat keltett életre. Ő maga panaszkodott erről. „Naponta átlépte a jó és a rossz határát, s néha tarka virágcsokorral a kezében érkezett meg onnan.” Ezt nem ő mondta,

hanem Kassák Lajos egy másik teremtő zseniről, Bartók Béláról, de Latinovitsra is ráillenek ezek a szavak.

Ha örökké emlékezetessé vált filmalkításait leltározzuk, joggal juthat eszünkbe egy klasszikus garabonciás, Till Eulenspiegel. Vagy esetleg a jokulátor, nevezetesen egy bizonyos jokulátor Tarkovszkij *Andrej Rubljov* jából. Az énekmondó vándorkomédiás, akinek büntetésből kivágják a nyelvét. Latinovitsot persze nem érhetette efféle megtorlás, ám lehettek, akik gondolatban megcselekedték ezt vele.

...ki akarja hagyni a korai Kádár-diktatúra kötelező karrierlépcsőit.

Szabályszező celluloid alakmások peregnek a legjobb moziban, az emlékezetünkben. Törtető mérnök, aki akarja hagyni a korai Kádár-diktatúra kötelező karrierlépcsőit – ez a film a *Gyalog a mennyországba*. Ugyanezt a figurát látjuk viszont egy bő évtizeddel később, 1971-ben egy üzemi laphoz lecsúszott, jobb sorsra érdemes újságíró alakjában. Ez *A legszebb férfikor*, amelyet jócskán öszülőfélben mutat föl negyvenévesen, saját legszebb férfikorában. Minden, filmvásznon és tévéképernyőn látható alakítása közül legtovább él és hat a *Szindbád* című filmben megformált Krúdy-alakmás. Ebben a filmben cáfolja önmagát, azt a nyilatkozatát, hogy „halott gépművészetnek” tartja a filmkészítést. Huszárik filmje, benne az ő játéka hosszú időre beleírta magát a magyar mozgókép aranykönyvébe. Legszebb férfikorában járt, amikor éppen elhagyta a Vígszínházat – másodszer és utoljára, hogy aztán ne szerződjön többé tagnak sehová széles e hazában, amely nem is olyan széles, ha szabályszező értelmiségi keres benne szellemi otthont valahol.

Nincs más hátra, írni kezd, illetve folytatja, amit még a 60-as években, az egykori *Új Írás* folyóirat hasábjain, 1966 novemberében elkezdett. Szurkálni kezdi a ködöt. Ma ez a kötet cím legendás, akkor azonban sokakban mosolyt keltett. „A színpalak mögött a közöny és a közönszer még hezitált.” Ez is idézet: Nagy László költőtől, akit – más nagyjaink mellett – forró áhítattal tolmácsolt pesti irodalmi esteken, rádióstúdióban, vidéki művelődési ott-

honok recsegő pódiumán. A színházi bajleltár latinovitsi felidézése ma talán kiegészítésre szorulna, de a költői lélek mérnöki pontosságú elemzése mit sem veszítettek érvényességükből. Sajnálatos áthallás, de ő tényleg a versek „lelkének mérnöke” volt és maradt. *Verset mondok* című kötetében megtekinthetjük jeles lírikusainkról papírra vetett rajzait. Meglehet, ezeket az ábrákat vagy inkább mérnöki tervekét kevesen értik, talán csak sejtik a jelentésüket. Bővebb magyarázatot – illetéktelenség okán – magam sem tudnék hozzájuk fűzni.

Továbbá fel kell tenni a kérdést: milyen író volt Latinovits Zoltán? Ha csak belelapozunk az *Emlékszem a röpülés boldogságára* című gyűjteményes kötetébe, néhány oldal elolvasása után rádöbbenünk, milyen stílussteremtő erővel tudott írni, milyen képszerűen megjelenítő módon közölte gondolatait. Egyáltalán, mikor írt? Mikor szakított időt arra, hogy eszmefuttatásait papírra vesse. Gondolom, kézzel írt, hiszen, ha kedve támadt, rajzokkal is illusztrálta gondolatait.

Ezek a műfaji területek, amelyekről idáig szó volt, nyomon követhetők Latinovits munkálkodásának katalógusában. Celluloid- és mágnesszalagok, nyomdai termékek őrzik játékát és gondolatfűzéseit. Színházi rendezéseiről sajnos csak emlékfoszlányok maradtak fenn. Néhány túlélő játszótárs számára talán még eleven az élmény, amelyet a veszprémi Petőfi Színház próbáin és előadásain átélt, két, látszólag egymáshoz nem illő szerző, Németh László és Maxim Gorkij szindarabjainak bemutatóin. Tévés forgatócsoportoknak kellett volna odarohanniuk és rögzíteniük a magyar színháztörténet e jeles eseményeit. Ehelyett a vígszínházi *Ványa bácsi* felvételét is törölni akarták az archívumból, csak egy kíváncsi technikus mentette meg a szalagokat, amelyek szerencsére újranezhetők.

Hogy archívum őrizze teátrumi munkálkodása eredményeit – ezzel ő nem törődött. Annál inkább szeretett volna színházat alapítani, ahol magyar szerzők darabjai szerepeltek volna a programban. Szeretetszínház lett volna ez a hely is, miként egy másik nagy álmodozó, Mezei Mária képzelte a színházművészet erkölcsi-szakmai alapjait. Színházalapítás a korai 70-es években? Amikor az alig beindult és mindig is kordában tartott honi gazdasági és politikai reformok visszafordítása zajlott, 1972 táján.

Amikor ideológiai konferencián dádázták meg az állami irányítás szerint elhajló társadalomtudósokat és művészeket. Amikor alig titkolt jelszó lett egy ki tudja, honnan előranciaigált, fegyvelmező mondatból, nevezetesen, hogy „gúzsba kötve táncolunk”. Ő pedig igazából repülni szeretett volna. Gyerekkorát felidéző állatkerti emlékezésében írja: „Csak a madarak boldogok.” Bármilyen különösen hangzik, még áttételesen is, hitt abban, hogy a szárnyai újranoénekelnek.

...Az igazi színház belül maradt, a lélekben.

Az igazi színház belül maradt, a lélekben: Latinovits terveiben, vágyaiban, álmaiban. És a szanatóriumi szobában, ahová megbántott, sebzett lelkét ápolandó, kénytelenségből visszaszorult. A politikai rendszer humánus volt vele szemben. Nem nyomtak a kezébe visszatérésre már nem jogosító útlevelet. Nem zárták rá gyógykezelése intézményének ajtaját. Dolgozhatott. Mehetett egyetemista versmondók közé fellépni, szavalni, rendezői tanácsokat osztani. Az ELTE Balassi Bálint Szavalóköre volt az utolsó szakmai menedéke. És a hanglemezygár stúdiója, ahol legkedvesebb költője, Ady Endre mondatait rögzítette. Siron túli üzenetként még a halála után is megszólalt, ránk szólt, Adyra emlékeztetett egy mellesleg nem túl sikeres játékfilmben. (Ez volt a költő centenáriuma alkalmából, 1977-ben bemutatott, *Ki látott engem?* című alkotás.)

Egy garabonciás művész dolga, hogy mindig megtalálja a közönség szívéhez vezető rejtékutat. Hogy ne hagyja magát keretek közé szorítani. Huszonévesen se, amikor Balatonszemesről Füredre vitorlázik, hogy belekerüljön a *Liliomfi* nyitó képsoraiba. Évek múlva se, amikor a jeles építészdiplomát sutba dobva, szülői tiltással dacolva színésznek áll, mint évszázaddal korábban vándorkomédiás elődei.

Kifogott ő mindnyájunkon. Ma is velünk van, hódít, és igét hirdet.

Talán mégiscsak garabonciás.